

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARDA EVFEMIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Satvoldiyeva Nazira Abdurahmon qizi
Xalqaro Osiyo universiteti 2-kurs magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19417295>

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillarida evfemizmlarning lingvokulturologik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qiladi. Evfemizmlar madaniy qadriyatlar, milliy mentalitet va jamiyatning axloqiy-me‘yoriy tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan til hodisasi sifatida baholanadi. Tadqiqot davomida ikki til materiallari asosida evfemik nomlashning semantik, pragmatik va madaniy sabab omillari aniqlanadi, tabu sohalarning o‘xshash va farqli jihatlari ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, ingliz va o‘zbek jamiyatlarida evfemizmlar nutq madaniyatini yumshatish, ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash, noqulay vaziyatni yumshoq ifodalash kabi kommunikativ funksiyalarni bajarishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: evfemizm, lingvokulturologiya, tabu, madaniy kod, pragmatika, nomlash, ingliz tili, o‘zbek tili.

Evfemizmlar til va madaniyatning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan muhim lingvokulturologik hodisa sifatida lisoniy tasavvurlar, ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me‘yorlar va milliy mentalitetni yorituvchi vosita hisoblanadi. Har bir jamiyatda inson psixologiyasiga yoki ijtimoiy munosabatlarga noqulay ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan tushunchalar, hodisalar va realiyalarni bevosita nomlash odatda nomaqbul, qo‘pol yoki ijtimoiy jihatdan noqulay sanaladi. Shu sababli bu kabi hodisalar ko‘proq bilvosita, yumshatilgan, ijobiy rang berilgan evfemik ifodalar orqali ifodalanadi. Evfemizmlarning shakllanishi va qo‘llanishi muayyan xalq madaniyatining ichki strukturalarini, qiymatlar tizimini, dunyoqarashi va tafakkur tarzini aks ettiradi [1].

Ingliz va o‘zbek tillari evfemizmlari qiyoslanganda, ularning shakllanishiga sabab bo‘luvchi tabu sohalari ma’lum darajada umumiylikka ega bo‘lsa-da, madaniy kod va axloqiy normalar o‘rtasidagi farqlar tufayli ifodalarning mazmuniy yo‘nalishida sezilarli tafovutlar kuzatiladi. Umumiy tabu sohalari qatoriga o‘lim, kasallik, nogironlik, tananing ba’zi a’zolari, irsiyat, iqtisodiy ahvol, ijtimoiy mavqe, siyosiy mavzular, jinsiylik va shaxsiy hayotga oid masalalar kiradi. Ammo har bir jamiyat bularni yumshatish usullarida o‘ziga xos til vositalaridan foydalanadi [2].

Ingliz tilida evfemizmlar ko‘proq rasmiy muloqot, siyosiy nutq va professional kommunikatsiyada keng qo‘llanadi. Masalan, *passed away, economically disadvantaged, senior citizen, visually impaired, correctional facility, ethnic minority* kabi ifodalar ingliz jamiyatining muayyan sotsiolingvistik tamoyillarini aks ettiradi. Bunday evfemizmlar ko‘pincha ijtimoiy tenglik, inklyuzivlik, siyosiy to‘g‘rilik (political correctness) g‘oyalariga asoslanadi. Yuqoridagi misollardan ko‘rinadiki, ingliz tilida evfemizm yaratishda metaforik ko‘chirish, nomni umumlashtirish, ijobiy rang berish, neytrallashtirish, abstraktlashtirish va professional jargonlardan foydalanish keng tarqalgan [3].

O‘zbek tilida esa evfemizmlar ko‘proq ijtimoiy odob, hurmat, faxr, qadriyatlar va diniy-axloqiy tushunchalar bilan bog‘liq tarzda shakllanadi. Misol sifatida, *olamdan o‘tmoq, rahmatli bo‘lmoq, noqulay bo‘lib qoldi, yuragi siqiladi, qobiliyati cheklangan, qiyin ahvolda, shaxsiy ishlar bilan band, farzandi bo‘lmagan* kabi ifodalar jamiyatning odob-axloq tamoyillari bilan

belgilanadi. O'zbek evfemizmlarida insonni hurmat qilish, qattiq so'zdan qochish, bevosita aytishdan tiyilish, diniy-ta'birlar bilan yumshatish (masalan, *Alloh rahmatiga olgan, nasib qilmagan*) muhim o'rin tutadi [4].

Evfemizmlarning lingvokulturologik o'rganilishi ularning nafaqat semantik yumshatish vositasi, balki madaniy identitetni shakllantiruvchi lingvistik belgilar sifatida xizmat qilishini ko'rsatadi. Har bir evfemizm ma'lum bir madaniyatning tabu konsepsiyasini, ijtimoiy haqorat va noqulaylik darajasini, nutqiy xulq normalarini hamda tarixiy-milliy an'analarni aks ettiradi. Ingliz va o'zbek evfemik ifodalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, qat'iy tabu sohalar garchi deyarli bir xil bo'lsa ham, mazmunning semantik shakllanishi, estetik kayfiyat, pragmatik maqsad va madaniy asoslar har xil bo'lishi mumkin [5].

Ingliz jamiyatida evfemizmlar ko'proq rasmiy kommunikatsiyani moslashtirish, ijtimoiy nozik mavzularni yumshoq uslubda aktakhborot qilish va kommunikativ muvozanatni saqlashga xizmat qilsa, o'zbek jamiyatida ular asosan odob-axloq normalariga amal qilish, suhbatdoshni hurmat qilish va ijtimoiy munosabatlarda tinchlikni ta'minlashga qaratilgan. Bu esa evfemizmlarning madaniyatga bog'liqligini va universal emas, balki milliy xarakterga ega ekanini ko'rsatadi [6].

Lingvokulturologik nuqtayi nazardan, evfemizmlarning shakllanishida quyidagi omillar alohida o'rin tutadi: diniy va axloqiy me'yorlar, jamiyatning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tuzilma, milliy mentalitet, gender rollari, sotsial mavqe, siyosiy til strategiyalari va jamiyatning kommunikativ madaniyati. Ingliz tilida "political correctness" hodisasining kuchayishi sababli evfemizmlar soni ortib borayotgan bo'lsa, o'zbek tilida esa tarixiy-diniy qadriyatlar, odob-axloq va ijtimoiy munosabatlarning nozik jihatlari evfemizmlarning shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi [7].

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tilidagi evfemizmlar qiyosiy jihatdan o'rganilganda, ularning madaniy marker sifatidagi o'rni yanada yaqqol ko'rinadi. Evfemizmlar zamonaviy kommunikatsiyada ijtimoiy munosabatlarni boshqarish, mojarolardan qochish, ijobiy muloqot muhitini yaratish va jamiyatning axloqiy-madaniy qadriyatlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ularni tahlil qilish esa xalq tafakkuri, axloqiy normalari, nutqiy odobi va madaniy kodlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Allan, K., & Burrige, K. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. Oxford University Press, 1991.
2. Burrige, K. *Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language*. Cambridge University Press, 2006.
3. Rawson, H. *A Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk*. Crown Publishers, 1981.
4. Warren, B. "What Euphemisms Tell Us About the Interpretation of Words." *Studia Linguistica*, 1992.
5. Хожиев А. *O'zbek tili leksikologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi, 1986.
6. Nurmonov A. *Nutq madaniyati va uning nazariy asoslari*. Toshkent, 2014.
7. Sayfullayeva R. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: O'zbekiston, 2018.
8. Lakoff, R. "Language and Woman's Place." *Language in Society*, 1973.
9. Pinker, S. *The Stuff of Thought*. Penguin Books, 2007.

10. Yusupov U. *Lingvokulturologiya asoslari*. Toshkent, 2019.
11. No'monova, Z. (2025). CONCEPTUAL FEATURES AND TRANSLATION PROBLEMS OF EUPHEMISM. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(9), 24-25.
12. No'monova, Z. (2023). KOGNITIV LINGVISTIKADA KONSEPT TUSHUNCHASI. Research Focus, 2(6), 137-141.